

«Тасдиқ мекунам»

Ректори Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи

Садриддин Айнӣ, профессор

Гарфорӣ Н. У.

28 соли 2020

Хулосаи

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ

Диссертатсия дар мавзӯи “Лексикаи лаҳзаи тоҷикзабонони водии Ваҳон” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01. – Забони тоҷикӣ аз тарафи Муминова Сафарбегим Баҳриевна дар кафедраи назария ва амалияи забоншиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ ба анҷом расидааст.

Муминова Сафарбегим Баҳриевна ҳамчун унвончӯ дар кафедраи назария ва амалияи забоншиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ ба таҳқиқоти илмӣ машғул мебошад.

Роҳбари кори илмии Муминова Сафарбегим – Шамсулло Исмоилов, доктори илмҳои филологӣ, профессор.

Мавзӯи диссертатсия дар ҷаласаи Шӯрои олимони Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ, аз 30.09.2016, қарори №4/5.4 тасдиқ шудааст.

Аз муҳокимаи диссертатсия чунин натиҷагарӣ шуд:

Муҳиммияти мавзӯъ, пеш аз ҳама, дар он асос меёбад, ки шеваҳои забони тоҷикӣ аз манбаъҳои муҳими ташаккул ва рушду нумӯи забони адабии тоҷикӣ маҳсуб ёфта, забони адабӣ ҷойҳои холии таркиби луғавии ҳудро дар ҳама давру замон маҳз аз ҳисоби унсурҳои умушишавандай лаҳзаю гуфторҳои маҳаллӣ такмил медод, ки ин раванди таърихӣ имрӯз ҳам идома дорад. Ҳусусан, ҳоло ки забони тоҷикӣ дар Тоҷикистон мақоми давлатӣ гирифтааст ва шоҳаи адабии он ниёз ба меъёрҳои ҳудӣ дорад, вазъ тақозо мекунад, ки лугати ҳар як лаҳзаи забони тоҷикӣ, чи иқтибосӣ ва чи ҳудӣ, ба таври алоҳида мавриди омӯзиши амиқ қарор гирад ва ба ин восита калима ва таркибу ибороти волову меъёрзеби онҳо чун ҷойгузини унсурҳои нодаркори иқтибосӣ, воҳидҳои услубан дурушт ва аз нигоҳи бадей пасту ҳароб ба забони адабӣ бештар ворид карда шаванд. Аз ин лиҳоз, омӯзиш ва таҳқиқи низоми луғавии гурӯҳи лаҳҳаҳои ҷанубӣ, ҳам вожагони иқтибосӣ ва ҳам аслии он аҳамияти бузурги илмию амалӣ дорад.

Диссертатсия дар доираи нақшай илмии кафедраи назария ва амалияи забоншиносӣ таҳия гардида, натиҷаҳои таҳқиқот дар мачаллаҳое, ки КОА назди Президенти ҶТ ва КОА ФР таъйид намудаанд, интишор гардидаанд. Масъалаҳое, ки диссертант дар диссертатсия баррасӣ менамояд, ҳамчунин бо нақшай илмии бахши лаҳҷашиносии Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдулло Рӯдакии АИ ҶТ мувоғиқ мебошанд.

Ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқ. Мақсади асосии таҳқиқот тасвири синхронии лексикаи лаҳҷаи тоҷикзабонони водии Ваҳон мебошад, ки миёни лаҳҷаҳои тоҷикии Бадаҳшони Тоҷикистон ва Бадаҳшони Афғонистон доман паҳн карда, хусусияти гузарандагӣ касб кардааст, дар муқоиса ба лаҳҷаҳои ҳамгурӯҳи он (ишқошимӣ, горонӣ ва мунҷонӣ) як гӯйиши хоси тоҷикӣ ба ҳисоб меравад. Инҷунин нишон додани умумияти лексикаи лаҳҷаи тоҷикзабонони водии Ваҳон бо забони адабии ҳозираи тоҷик ва ба қайд гирифтани аломатҳои хоси лексикаи лаҳҷаи мазкур дар қиёс бо забони адабӣ ва дигар лаҳҷаҳои ҳамсоя низ аз аҳдофи рисола мебошанд.

Вобаста ба ин вазифаҳои таҳқиқотро ба таври зерин арзёбӣ намудан мумкин аст:

- гиরдоварӣ кардан ва ба низом даровардани маводи лаҳҷаи тоҷикии водии Ваҳон чун як лаҳҷаи мустақил миёни дигар лаҳҷаҳои шеваи ҷанубӣ;
- гуруҳбандӣ ва баррасӣ намудани хусусиятҳои таркиби луғавии лаҳҷаи мазкур;
- нишон додани хусусиятҳои талаффузӣ ва семантикийи вожаҳои умумитоҷикӣ дар лаҳҷаи мазкур;
- дақиқ намудани навъҳои диалектизмҳои лексикӣ аз нигоҳи ҳудуди интишор: диалектизмҳои пурра ва нопурра, мухолиф ва ғайримуҳолиф;
- ба қайд гирифтани манбаъҳои асосии ташаккул ва таҳаввули маъноии диалектизмҳо;
- муайян намудани муносибати лексикаи ин лаҳҷа бо лаҳҷаҳои дигари шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ;
- муайян намудани ҷойгоҳи лаҳҷаи тоҷикии водии Ваҳон дар низоми умумии диалектологии забони тоҷикӣ;
- чудо намудани унсурҳои иқтибосӣ ва таҳлили семантикий-тематикии онҳо;
- ба доираи таҳқиқ даровардани нақши воситаҳои калимасоз дар ташаккули унсурҳои лаҳҷавӣ;

-муайян сохтани нақши лаҳчаҳои тоҷикии водии Ваҳон дар нигоҳдории калимаҳо ва таъбирҳои нодири забони адабии форсии дарӣ (осори классикӣ);

-таҳлили лексикологӣ ва грамматикии гурӯҳҳои луғавӣ-семантикии вожагон ва нишон додани хусусиятҳои диалектологии онҳо;

-муайян намудани нақши сермаънӣ, синонимия (муродифшавӣ), антонимия (мутазодшавӣ) ва омонимия (ҳамгуншавӣ), дар инкишофи низоми услубии лаҳча;

Манбаи назариявӣ ва методологияи таҳқик. Асоси назариявии таҳқиқотро осори олимони русу тоҷик А. З. Розенфельд, Ф. П. Филин, И. М. Оранский, А. А. Брагина, Ф. П. Сороколетов, И. А. Оссоветский, О. И. Блинова, А. В. Калинин, М. С. Андреев, И. М. Стеблин-Каменский, Н. М. Шанский, И. И. Зарубин, Р. Л. Неменова, В. С. Растворгуева, Ю. И. Богорад, Р. Фаффоров, Ф. Ҷӯраев, Ш. Исмоилов, А. Ҳасанов, Т. Мақсадов, М. Эшниёзов, С. Хоркашев, Н. Гадоев, Б. Лашкарбеков, А. Мирбобоев, С. Матробов Ҷ. Саидов ва дигарон, ки бевосита ба баррасии лексикаи лаҳчаҳои алоҳида баҳшида шудаанд, ташкил медиҳад.

Навғониҳои илмии диссертатсия. Навғонии илмии диссертатсия дар он аст, ки лексикаи лаҳчай тоҷикзабонони водии Ваҳон ба сифати мавзӯи алоҳида бори нахуст ба таври системавӣ ва ба сурати таҳқиқи монографӣ бар пояи дастовардҳои забоншиносии муосир таҳлилу тадқиқ шудааст. Ҳамчунин маводи лаҳчавӣ бо забони адабӣ ва лаҳчаҳои ҳамгурӯҳ мавриди муқоиса қарор гирифта, бори нахуст ҳудуди интишори калимаҳои марбут ба гӯйишҳои тоҷикии дехоти водии Ваҳон, ҳамчунин таъсири омилҳои забонӣ ва фарозабонӣ (экстраграфистӣ) муайян карда мешавад.

Аҳамияти назариявии таҳқик. Пажӯҳиши ҳамаҷонибаи лексикаи лаҳчай тоҷикзабонони водии Ваҳон дар марҳалаи кунунии рушди забоншиносии тоҷик, ки дар замони истиқболи миллий ҷараён дорад, ба аҳамияти зерини назариявӣ соҳиб аст:

1. Баррасии лексикаи лаҳчай мазкур барои муайян намудани робитай он бо лаҳчаҳои ҳамгурӯҳ ва дигар гӯйишҳои дуру наздик, ки дар ҳавзаҳои гуногуни ҷуғрофии Тоҷикистон ва берун аз он (Афғонистон, Ҳиндустон ва ғ.) воқеананд, имконият фароҳам меорад.

2. Пажӯҳиши лексикаи лаҳчай тоҷикзабонони водии Ваҳон дар бобати таҳқиқи муқоисавӣ ва ҷамъбасти илмии ҷамеи лаҳчаҳои забони тоҷикӣ, ки то ҳол чун масъалаи ҳалнашуда боқӣ мондааст, кумак мерасонад.

3. Таҳқиқи ин мавзӯъ барои ҳалли масъалаҳои лексикологияи таърихии забони тоҷикӣ, роҳҳои иқтибосигарӣ ва таъсири

байниҳамдигарии забонҳо, омилҳои ҳазмшавии унсурҳои забонҳои бегона дар муҳити лаҳча, нақши категорияҳои лексикӣ дар ороиш ва обуранги гуфтори лаҳҷавӣ мусоидат меқунад.

4. Таҳқики мукаммали хусусиятҳои маъноии диалектизмҳо барои муқаррар намудани ҷойгоҳи лаҳҷаи тоҷикзабони водии Ваҳон дар низоми умумии диалектологии забони мусоири тоҷикӣ мусоидат менамояд.

5. Натиҷаҳои таҳқиқот барои пурраву мукаммал гардиданӣ ҷойҳои холии таркиби лугавии забони адабии ҳозираи тоҷик мусоидат ҳоҳад кард.

6. Баррасии лексикаи лаҳҷаи мазкур дар кушодани гирехи баъзе мушкилоти соҳаи таъриху этнографияи мардуми тоҷик, муҳочирати аҳолӣ ва рушду таҳаввули забону лаҳҷаҳои тоҷикӣ дар шароити таъсири пайвастаи бисёрзабонии Бадаҳшон ёрӣ мерасонад.

Аҳамияти амалии таҳқиқ. Баррасии лексикаи лаҳҷаи тоҷикзабонони водии Ваҳон ба аҳамияти амалӣ молик аст, зеро:

Натиҷаҳои амалӣ ва маводи забони диссертатсияро зимни таҳияи осори шевашиносӣ, фарҳангҳои диалектологии забони тоҷикӣ, таҳияи китобҳои дарсӣ, барномаҳо ва васоити таълимӣ оид ба шевашиносии тоҷик, ҳамчунин дар дарсхои лексиониву амалии “Шевашиносии тоҷик” ва курсу семинарҳои маҳсус аз диалектологияи муқоисавӣ, диалектологияи таъриҳӣ ва ҳамчунин фаннҳои таърихи забони тоҷикӣ ва луғатшиносии забони адабии мусоири тоҷик истифода кардан мумкин аст.

Бобҳои диссертатсия мутобиқи мақсаду вазифаҳои гузошташуда тарҳрезӣ шуда, баррасию таҳқиқ дар сатҳи баланди илмӣ қарор дорад. Ҳулосаҳои диссертант илмӣ буда, ба талаботи навиштани диссертатсияҳои илмии Комиссияи олии атtestатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ мебошад.

Диссертатсияи мазкур, бешубҳа, кори илмии мукаммал ва ба анҷомрасида буда, аз рӯйи мақсад ва муҳтаво ба ихтисоси 10.02.01. – Забони тоҷикӣ мувофиқ аст.

Кафедраи назария ва амалияи забоншиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ диссертатсияи Муминова Сафарбегим Баҳриевнаро кори илмии баанҷомрасида ва мукаммалу мубрам меҳисобад. Диссертатсияи мазкур дар сатҳи баланди корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ таълиф шуда, ба талаботи корҳои диссертатсионӣ пурра ҷавобғӯ аст. Фишурдаи диссертатсия ва мақолаҳои диссертант, муҳтавои асосии диссертатсияро инъикос менамоянд. Мақолаҳои чопшуудаи

диссертант дар маҷаллаҳои таъйиднамудаи КОА назди Президенти ҶТва КОА ФР интишор гардидаанд:

[1-М]. Муминова С.Б. Лексикаи таомҳо ва анвои ҳӯрокворӣ дар лаҳҷаи тоҷикони Ваҳон//Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон. – 2019. - № 2 (79). – С. 67-71.

[2-М]. Муминова С. Б. Номи асбобҳои рӯзгор дар лаҳҷаи тоҷикони Ваҳон//Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон . – 2019. - № 3 (80). – С. 35- 39.

[3-М]. Муминова С.Б. Истилоҳи хешутаборӣ дар лаҳҷаи тоҷикони Ваҳон//Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон. – 2020. - № 1 (84). С. – 85-90.

[4-М]. Муминова С. Оид ба муносибати лексикии лаҳҷаи тоҷикони Ваҳон бо забони ваҳонӣ\\Масъалаҳои мубрами тарҷума ва забоншиносӣ дар замони муосир.- (маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ) – Душанбе: Матбааи Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон, 2019. -С. 159-161.

Аз ин лиҳоз, кафедраи назария ва амалияи забоншиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ диссертатсияи мазкурро аз рӯйи ихтисоси 10.02.01. – Забони тоҷикӣ барои дифоъ ҷиҳати дарёftи дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ тавсия менамояд.

Иштирок доштанд: 16 нафар:

Натиҷаи овоздихӣ: «тарафдор» -16 нафар, «зид»-нест, «бетараф»-nest.

Қарори №1 аз 25.08.2020.

Мудири кафедраи назария ва
амалияи забоншиносии
ДДОТ ба номи С.Айнӣ, дотсент

Азизхон Мирбобоев

Котиби ҷаласаи кафедраи
назария ва амалияи забоншиносӣ
Суроғ: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш. Душанбе, ҳ. Рӯдакӣ 121.

Тел.: +992 (37) 224 13 83

E-mail:tgpu@mail.ru

www.tgpu.tj

Имзоҳои А. Мирбобоев ва М. Зоитоваро тасдиқ мекунам:

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои маҳсуси

ДДОТ ба номи С. Айнӣ

Давлатхон Назаров